

Koós Judit

BRONZKORI „KENYÉRIDOLOK” A NAGYROZVÁGYI TELEPRŐL

Néhány újabb magyarországi lelet kapcsán ismét előtérbe kerültek azok a díszített agyagtárgyak, melyeket „Brotlaibidol”-ként vagy „oggetti enigmatici”-ként ismer a kutatás. A Nagyrozvágy-Pap-dombon 2005–2007 között feltárt bronzkori településen hat, agyagból, illetve kőből készült „kenyér-idol” került elő. A település időrendi helyzetét – a faszénminták vizsgálata alapján – a 3215±40 BP és az 1510–1440 BC adatok határozzák meg.

Kulcsszavak: kenyér-idolok, Északkelet-Magyarország, Nagyrozvágy-Pap-domb, középső bronzkor, Füzesabony-kultúra

Évtizedek óta foglalkoztatja az őskor kutatóit azoknak a sajátos tárgyaknak a kérdése, amelyek a szakirodalomban „kenyér-idolok”-ként váltak ismertté. A legelső, összefoglaló leletközlésekből egyértelműen kiderül, hogy egy meglehetősen széles körben elterjedt, közismert bronzkori tárgytypusról van szó. Az 1970–80-as években több jelentős feldolgozás is született e tárgykörben, melyek mind a mai napig alapját képezik a további kutatásoknak (FASANI 1970, 91–112; BÁNDI 1974, 237–252; CORNAGGIA CASTIGLIONI 1976, 135–170; TRNKA 1982, 61–80). Mára már világosan körvonalazható a kenyér-idolok elterjedési területe, kulturális hovatartozása, formavilága, motívumkincse. Az egyetlen és talán mindmáig megoldatlan, illetve sokat vitatott kérdés a kutatók körében a tárgyak rendeltetése. Sokféle elképzelés látott napvilágot, de mindaddig nem juthat a kutatás egységes álláspontra, amíg egyértelmű bizonyítékot nem találunk a megoldásra.

Az újabb külföldi kutatásoknak és közléseknek köszönhetően egyre több kenyér-idol leletről szerzünk tudomást (KÖNINGER 1998, 429; TERŽAN–MIHOVIĆ–HÄNSEL 1999, 179, Abb. 39. 8; TRNKA 2000, Abb. 2. 3; ȘANDOR-CHICIDEANU 2002; TRNKA 2003, Abb. 1; PICCOLI–ZANINI 2005, 83–90). Az elmúlt évek magyarországi feltárásai során is több ilyen, vagy ezekhez hasonló lelet került birtokunkba, melyek bemutatása, értékelése alapvetően nem változtat ugyan az eddigi nézeteken, de színesítheti a csekély számú leletek kapcsán kialakult képet.

Az északkelet-magyarországi Nagyrozvágy község (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) határában található Pap-domb évtizedek óta ismert a kutatás számára. Az

1970-es évek elején, néhány bronztárgy előkerülését követően egy rövid leletmentő-hitelesítő ásatás kezdődött a területen. Sajnos ez sem akadályozhatta meg a pusztítást, amelyet a környező mocsaras területek feltöltéséhez innen elhordott földdel okoztak. Talajjavítás címen gyakorlatilag a földdel vált egyenlővé egy hajdani bronzkori telep. Újabb ásatásra csak jóval később, 2005-ben nyílt lehetőség. A cigándi vésztározó építését megelőzően három éven át a lelőhely csaknem teljes területét (négy hektár) feltártuk. A több évig folyó kutatások számos fontos információval szolgáltak a középső bronzkori Füzesabony-kultúrára vonatkozóan (KOÓS 1988, 69–80; KOÓS 1996, 129–136; KOÓS 2003, 301–327). A lelőhelyről elő került hat darab kenyér-idol közzétételével mind össze kiegészíteni kívánjuk e különleges tárgytypusról és elterjedési területéről kialakított ismereteinket.

A nagyrozvágyi kenyér-idolok leírása

Kenyér-idol (X/74-es szektor, mélyítés) (1. kép 1)¹
Szürke színű, homokkal soványított, két végén lekerékített sarkú, hengeres alakú agyagidol. Előlapja, amelyen a díszítés található, sík. Felszínén két benyomott, kör alakú motívum, melyeket sugár alakban erősen megkopott bevésések tagolnak. A tárgy felületén, a körök bal oldalán párhuzamos vonalakkól álló mély bevágás. Az idol néhol sérült, elülső felén megfigyelhetők az agyag repedései. Oldalán ujjbenyomásra utaló mélyedések, melyek talán még az égetés előtti lágy agyag mintázása során, egy erősebb szorítást követően maradhattak meg. Ép. H: 5 cm; sz: 2 cm; v: 2,1 cm

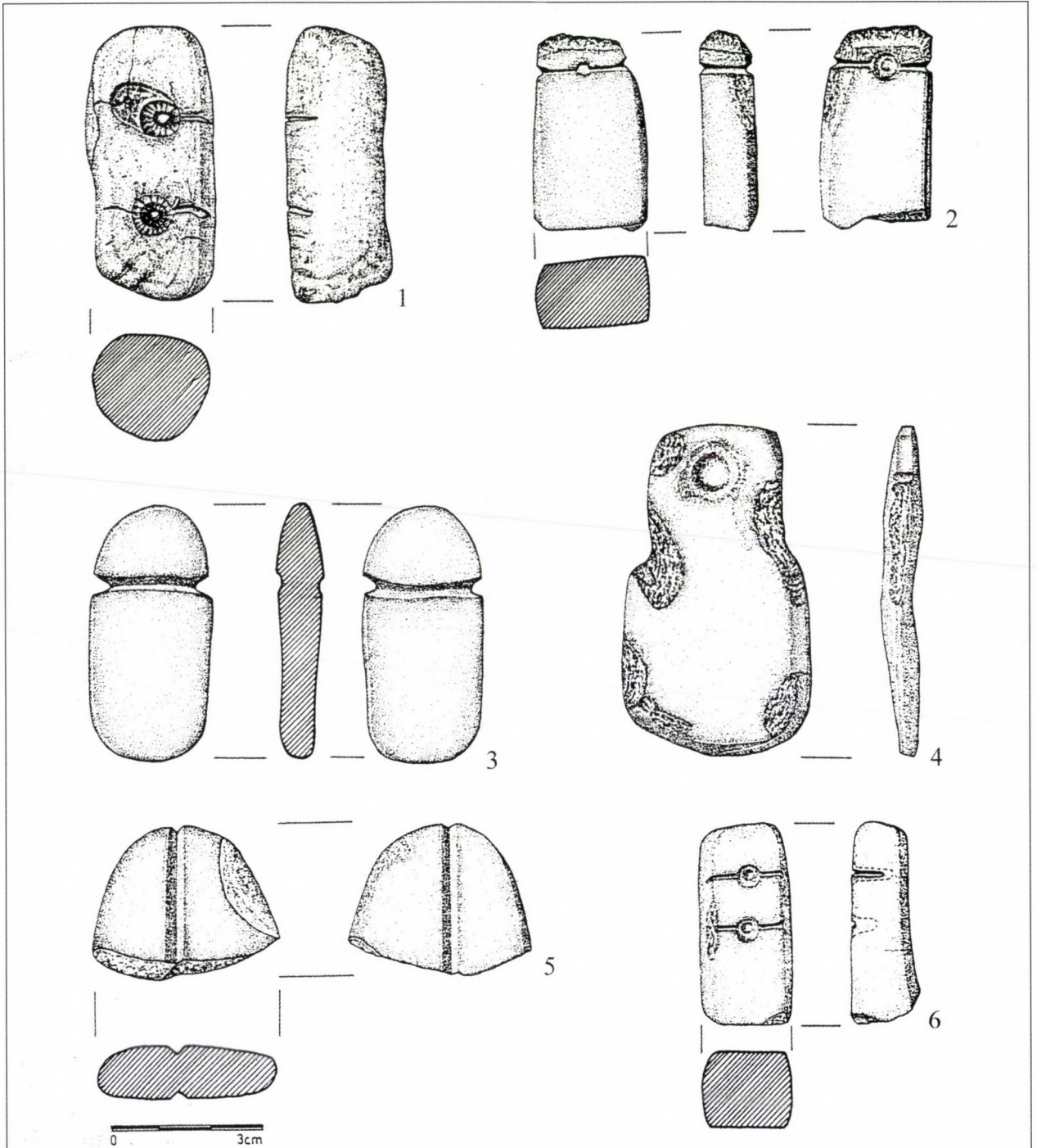
Kenyéridol (X/44-es szektor, mélyítés) (1. kép 2)

Kisméretű, simára csiszolt felületű, csillámos homokkőből faragott. Mindkét vége letörött. Elő- és hátlapja felső harmadában egyaránt megtalálhatóak az apró lyukak, melyeket mélyen vésett, vízszintes vonal köt össze. Egyik oldala enyhén homorú, a másik mellett

egy függőleges bevésés fut le a tárgy aljáig. H: 3,8 cm; sz: 1,2 cm; v: 1,4 cm

Kenyéridol (VI/82-es szektor, mélyítés) (1. kép 3)

Lapos, finoman csiszolt, két végén legömbölyített, csillámos homokkőből készült, teljesen ép. Felső har-

1. kép „Kenyéridolok” Nagyrosvági-Pap-dombról
Abb. 1 „Brotlaibidole” vom Fundort Nagyrosvági-Pap-domb

madában mély, vízszintesen futó V-alakú bevésés. A tárgy felületének alsó kétharmada homorú, mintha rendszeres igénybevételnek - dörzsölgetésnek - tették volna ki. H: 5 cm; szélessége: 2,5 cm; v: 0,9 cm

Kenyéridol (VI/ 82-es szektor, mélyítés) (1. kép 4)
Lapos, finoman csiszolt felületű, agyagpalából készült. Előlapjának felső harmadában átfúrás nyoma. A tárgy oldala több helyen sérült. H: 6,5 cm; sz: 4 cm; v: 1 cm

Kenyéridol töredék (VI/ 81-es szektor, mélyítés) (1. kép 5)
Lapos, finoman csiszolt, csillámos homokkőből készült idollal felső része. A töredék mindkét oldalán függőlegesen futó, széles, mély bevésés. Mérfutó h: 2,9 cm; sz: 3,7 cm; v: 0,9 cm

Kenyéridol (VI/ 81-es szektor, mélyítés) (1. kép 6)
Legömbölyített sarkú, négyszögletes, finoman megmunkált agyagidol. Előlapja síkra formált, amelyen két benyomott, kör alakú minta, valamint mélyen vésett, párhuzamosan futó, vízszintes bevágások. Alja letörött. H: 4 cm; sz: 1,3 cm; v: 1,5 cm

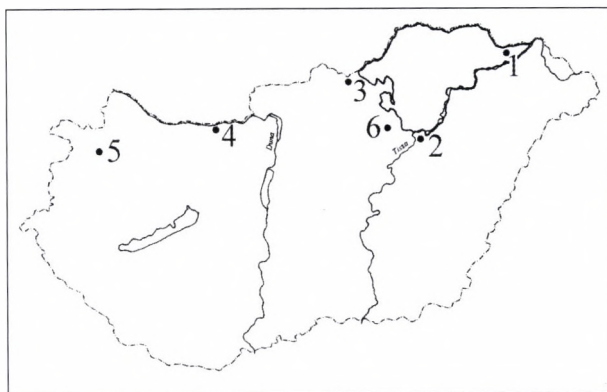
Elterjedési terület

A bronzkori kenyéridolok elterjedési területe a leletsűrűség alapján három nagy földrajzi övezetre osztható: a legnagyobb számban Észak-Olaszországból, a Garda-tó környékéről és a Pó-vidékről, vagyis a Polada-kultúra területén kerültek felszínre (FASANI 1970, 91–118; BÁNDI 1974, 243–244; CORNAGIA CASTIGLIONI 1976, 135–170; újabban: PICCOLI-ZANINI 2005, 83–90). Jelentős előfordulással számolhatunk a Közép-Dunavidéken (Kelet-Ausztria, Csehország, Nyugat-Szlovákia), az Unterwölbing/Veteřov–Maďarovce-kultúrákhoz köthető régiókban (TOČÍK 1964, 5; VLADÁR 1973, 321–323; TOČÍK 1978, TRNKA 1982, 61–65; TRNKA 1992, 620; TRNKA 2003, 484–485; KÖNINGER 1998, Abb. 2). A harmadik, földrajzilag jól körvonalazható egység az Alduna-vidéke (Szerbia, Románia), a Žuto-Brdo–Gírla-Mare-kultúrák elterjedési területe (TRNKA 1992; ŞANDOR-CHICIDEANU 2002). Az utóbbi években a kenyéridolokról írott nagy összefoglalásokban Németországból, Szerbiából, Horvátországból, Lengyelországból származó leletek is szerepelnek, azonban számuk lényegesen csekélyebb – legtöbbször mindössze egy-két darab –, és némely esetben a lelőköörülmények is bizonytalanok (TRNKA 1992; KÖNINGER 1998; FOGEL–LANGER 1999; ŞANDOR-CHICIDEANU 2002).

Magyarország területéről kevés kenyéridolt ismerünk. Bándi Gábor sokat idézett, alapvető fontosságú tanulmánya egy-egy példányt említ, a Nógrád megyei Kisterenye-Hárshegy és a Komárom-Esztergom megyei Süttő-Hosszúvölgy bronzkori településekről (Kisterenye: BÁNDI 1974, 237, Abb. 3. 4; Süttő: BÁNDI 1974, 239, Abb. 3. 1). Míg az előbbi a Füzesabony-kultúra településéről szórványként, az utóbbi ásatásból, a Magyarád (Maďarovce)-kultúra lelőhelyéről került felszínre (KOVÁCS 1988, 129–130, Abb. 2. 10). A Vas megyei Kenyeri község őskori gyűjteményében bukkant Károlyi Mária arra az idokra, amely véleménye szerint nagy valószínűséggel a Kisapostag-kultúra egyik környékbeli lelőhelyéről származhat (KÁROLYI 1998, 12–13, 3. kép 1, 4. kép).

Kovács Tibor a leletek előkerülése szempontjából fehér foltnak számító Tisza-vidékről, Tiszafüred-Ásotthalomról (Jász-Nagykun-Szolnok megye) említ egy hasonló tárgyat, négyet pedig Füzesabony-Öregdombról (Heves megye), melyek régi gyűjtésekből származnak, és a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti gyűjteményében található (KOVÁCS 1988, 130). Ezek a leletek nem a klasszikus értelemben vett „kenyéridol” formájúak, hanem kör vagy enyhén ovális agyagtárgyak, amelyek egyik oldalán a kerek bemélyítések egyfajta rendszert alkotnak (KOVÁCS 1988, 129, Abb. 6). Mindkét lelőhely a Füzesabony-kultúra közismert tell települése, így a leletek kulturális besorolása nem kétséges.

A magyarországi kenyéridolok lelőhelyei meglehetősen nagy szóródást mutatnak (2. kép). A nagyszámú leletek a kenyéridolok legkeletibb előfordulását

2. kép A magyarországi „kenyéridolok” lelőhelyei.
1: Nagyrozvágy-Pap-domb; 2: Tiszafüred-Ásotthalom;
3: Kisterenye-Hárshegy; 4: Süttő-Hosszúvölgy;
5: Kenyeri; 6: Füzesabony-Öregdomb
Abb. 2 Die ungarischen Fundorte der „Brotlaibidole”.
1: Nagyrozvágy-Pap-domb; 2: Tiszafüred-Ásotthalom;
3: Kisterenye-Hárshegy; 4: Süttő-Hosszúvölgy;
5: Kenyeri; 6: Füzesabony-Öregdomb

jelentik, és egyben azt is, hogy ez a tárgytypus a középső bronzkori Füzesabony/Ottomány-kultúrák (szlovák terminológia szerint) elterjedési területén sem ismeretlen. A magyarországi példányok mellett egy-egy tárgyat említ Barca (Bárca) és Spišský Štvrtok (Csütörtökhely) erődített települések feltárásaiból M. Şandor-Chicideanu (ŞANDOR-CHICIDEANU 2002, ld. szlovákiai lelőhely lista), azonban a hivatkozott helyen a nevezett tárgyakra utalást nem találtunk (VLADÁR 1973, 2, 299).

Néhány bizonytalan eredetű példánytól eltekintve a kenyéridolok többsége településekről származik. Mindössze néhány olyan temető ismert, ahol ilyen idoloikat találtak: e tekintetben kiemelkedő jelentőségű Franzhausen, az Unterwölbing-csoport (kultúra) lelőhelye, ahol hiteles körülmények között a 205. sírból került elő egy kenyéridol. A tárgy egy bronz árral együtt az elhunyt bal medencéjén feküdt, nagy valószínűséggel egy kis zacskóban (GATTRINGER-NEUGEBAUER 1982, 63–64, Abb. 12. 2). A romániai Ostrovul Mare-Bivolari-i lelőhelyének hamvasztásos temetőjéből származó tárgyakkal kapcsolatban az újabban előkerült darabokról szóló feldolgozásban kétségessé teszi a szerző a temetkezések és a leletek összefüggéseit (ŞANDOR-CHICIDEANU 2002). A jugoszláviai kenyéridolok sírokhoz tartozását értékelhető források hiányában többen megkérdőjelezik (TRNKA 1992, 617; KÖNINGER 1998, 431; ŞANDOR-CHICIDEANU 2002).

A nagyrosvági agyag- és kőtárgyak egy középső bronzkori település feltárásának eredményeként kerültek napvilágra. Ugyan nem köthetők objektumhoz, a szelvények mélyítéséből származnak, azonban az ásatás egyéb, kizárólagosan a Füzesabony-kultúrához tartozó leletei alapján biztonsággal sorolhatók e népesség hagyatékához.

Díszítés, technika

A kenyéridolok díszítése, bemélyítése változatos, sokszínű. Elsődlegesen és legsokoldalúbban az észak-italiai Polada-kultúra agyag- és kőtárgyain figyelhető meg a díszítőelemek különbözősége. Egyes vélemények szerint a forma- és mintakincs változását az eltérő földrajzi egységekkel magyarázhatjuk (KÖNINGER 1998, 457).

Szinte minden Duna-vidéki példányra érvényes megállapítás, hogy a legkedveltebb és legelterjedtebb díszítőmotívum a „sugárminta”, valamint a sugarak nélküli kör alakú bemélyítés, mélyen bevágott párhuzamos vonaldíszítéssel (TRNKA 1992, 618–619). A nagyrosvági agyagtárgyak magukon hordozzák a kenyéridolok ez utóbbi említett típusának jellegzetes vonásait (1. kép 1, 6). Az egyik teljesen ép idolon a

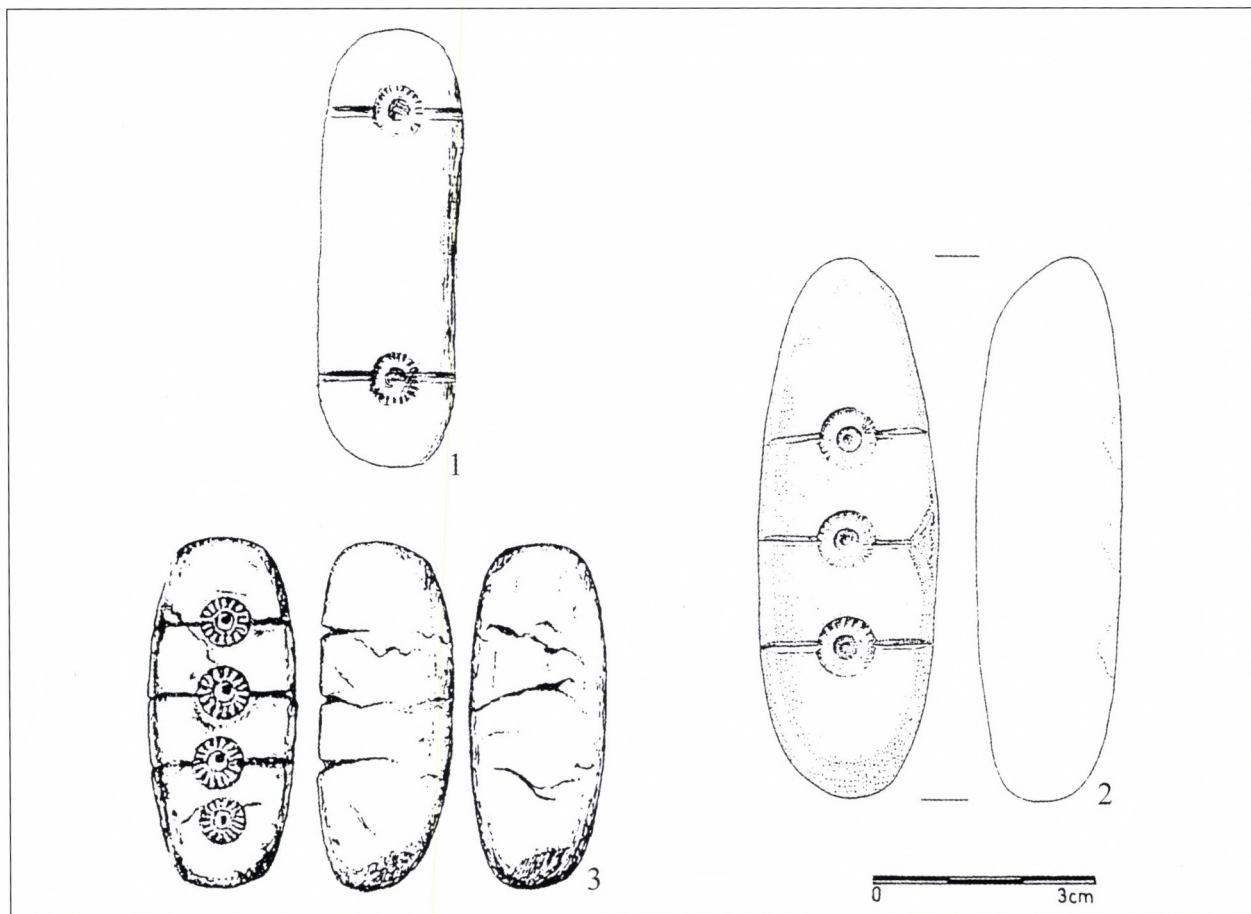
sugaras díszítés az erősen kopott felület miatt alig észlelhető (1. kép 1). Gerhard Trnka a „Lepenski Vir”-i idoloik tanulmányozása kapcsán felveti az ilyen minták elkészítésének és eszközeinek kérdését. Véleménye szerint előbb a kör alakú, majd később a vonalas bemélyítést készíthették el (TRNKA 1992, 615). Elfogadható magyarázatot Károlyi Mária nyújt e probléma megoldásához, aki úgy véli, ezt a motívumot egy körben sugarasan vésett pozitív mintázóval nyomták az agyagba. Megfigyelése szerint „a körök közepén látható mély lyukak formáló eszköz nem a mintázó része volt, mert a lyukak hol a kör közepén, hol a széle felé kicsúszva, vagyis külön benyomva jelennek meg” (KÁROLYI 1998, 12).

A tárgyalat leletek technikai vizsgálata során egyértelműen kivehető ujjnyomokat fedeztünk fel az egyik nagyrosvági idolo jobb oldalán (1. kép 1). Hasonló jelenségre figyelt fel Bándi Gábor is a süttői darab tanulmányozásánál, és megállapította, hogy az egyoldali kialakítású kenyéridoloknál egész egyszerűen csak úgy lehetett praktikusán kézbe venni és mintázni a készülő tárgyakat, hogy a lágy agyagban benne maradtak az ujjnyomok (BÁNDI 1974, 239, Abb. 3. 1).

A másik nagyrosvági agyagidolo alsó része letört, kisebb és finomabb kidolgozású az előzőnél. Négyszögletes átmetszetű, a bemélyített mintában nincsenek sugaras bevésések (1. kép 6). A két tárgyat megvizsgálva megállapítható, hogy formájukat és mintakincsüket tekintve tökéletesen illeszkednek abba a közép-európai leletkörbe, amelyek a környező szlovákiai, romániai, ausztriai leletekkel jellemezhetőek (TOČÍK 1964, Taf. 61. 15; BÁNDI 1974, Abb. 3. 2, 3, Abb. 4. 2–4, 6–8, Abb. 5. 1–3, Abb. 7. 1–4, Abb. 6. 5–7; TOČÍK 1978, Taf. 52. 7, 8, 20, Taf. 56. 2, 13, Taf. 63. 8, Taf. 100. 6, Taf. 106. 14–15, Taf. 116. 13, Taf. 145.6; TRNKA 1982, Abb. 10. 1, 2, Abb. 13. 1, 4; TRNKA 1992, Abb. 1. 4; ŞANDOR-CHICIDEANU 2002, Taf. 1. 1–7). A többi magyarországi lelőhelyű kenyéridollal is szinte teljes az azonososság (Kisterenye-Hárshegy, Süttő-Hosszúvölgy, Kenyeri: 3. kép 1–3).

A nagyrosvági leletanyagban további négy olyan példány is található, amelyeket kenyéridoloknak határoztunk meg (1. kép 2, 3–5), bár kőből készültek. Az említett darabok formai és díszítő elemei alapján nem kétséges a tárgycsoportozásuk.

A vizsgált leletcsoport egészét tekintve az agyagból készült tárgyakéhoz képest relatíve csekély a kőből faragottak száma (jelen ismereteink szerint 9 db). Ezek között sem mindig egyértelmű, hogy a kenyéridolok kategóriájába sorolhatóak-e, vagy inkább öntőformáról, esetleg „pecsétlőről” van szó (TRNKA 1992, 616). Természetesen itt is túlsúlyban vannak az

3. kép „Kenyéridolok” Magyarországról. 1: Kisterenye-Hárshegy (BÁNDI 1974 után); 2: Süttő-Hosszúvölgy (BÁNDI 1974 után); 3: Kenyeri (KÁROLYI 1998 után)
 Abb. 3 „Brotlaibidole” aus Ungarn. 1: Kisterenye-Hárshegy (nach BÁNDI 1974); 2: Süttő-Hosszúvölgy (nach BÁNDI 1974); 3: Kenyeri (nach KÁROLYI 1998)

itáliai darabok (BÁNDI 1974, Abb. 13. 1–6, Abb. 15. 7; CORNAGGIA CASTIGLIONI 1976, Abb. 1. 7–8, Abb. 3. 22, Abb. 4. 25, 27; URBAN 1993, 454–456, 476, 482, 533; ŞANDOR-CHICIDEANU 2002, ld. lelőhely lista). Ismert egy Németországból, Gräfen-tonna lelőhelyről származó példány is, amelynek díszítése csaknem azonos a Steinfurth-i leletével, de az előbbi esetben nem zárható ki az öntőformaként való hasznosítás lehetősége sem (MÜLLER 1982, 122, Fig. 8f. 1; TRNKA 1992, 615–616; KÖNINGER 1998, Abb. 4, 7, 8).

A nagyrozvágyi kőből készült kenyéridolokra jellemző a finom kidolgozás, a szépen csiszolt felület és a kis méret. Ez alól talán az egyetlen kivétel az az agyagpalából készült tárgy, amely felületét tekintve a leginkább sérült (1. kép 4). A lelet felső harmadában megfigyelhető a fúrás és a baloldalon, egy rövidke szakaszon a bevágás nyoma, de a kő túl keménynek bizonyulhatott, vagy a készítője vesztette el alkotó

kedvét, mindenesetre a kidolgozás abbamaradt. Az oldalaknál is észlelhető a megmunkálás sikertelensége. Hasonlóan a többiekéhez, ennek a felülete is sima, jó minőségű nyersanyagból készült.

Jellegzetesen kenyéridol-motívumra utal annak a nagyrozvágyi kőből készült példánynak a díszítése, amelynek a felső részén egy vízszintes, mély bevágás fut körbe, elő- és hátlapján egy-egy kör alakú mintával (1. kép 2). Két vége letörött, de a megmaradt díszítés alapján nem kétséges, hogy a kutatott leletcsoport sajátja.

Az egyik, legigényesebben megmunkált nagyrozvágyi kenyéridol teljesen ép. A felső harmadában körbefutó mély bevágás és az ovális forma indokolja, hogy a kenyéridolok közé soroljuk. A lelet ismeretésénél említést tettünk arról, hogy a tárgy teste a középső részén elvékonyodik, mintha folyamatos igénybevételnek – csiszolásnak, dörzsölésnek – tették volna ki. (1. kép 3). Szépen csiszolt, lekerekített végű,

az a lelet, melynek csak felső töredéke került elő a nagyrosvági telepen (1. kép 5). A felületét borító, függőlegesen futó, erősen bemélyített, vésett díszítés nem ismeretlen a kenyéridolok között, jóllehet eddig csak két példányon fedeztük fel (Steinfurth: KNEIPP 1986, Abb 1, Taf. 63; Unterwölbing: TRNKA 2003, Abb. 1).

A tárgyak rendeltetése

A szakirodalomban eddig többféle felvetés látott napvilágot e különleges leletek rendeltetéséről. Az eddig született ötletek már régóta ismertek, újdonsággal egyetlen kutató sem szolgált, így ezekkel csak érintőlegesen kívánunk foglalkozni. Megoszlik a kutatók véleménye abban a tekintetben, hogy a mindennapi életben használt tárgyakra van-e szó, avagy a szellemi kultúra szférájába tartozó szimbólumokról. A tárgyak objektív megítéléséhez szükségesek lennének bizonyítékok mindkét nézet számára. Az eddig ismert példányok lelőköri körülményei egyetlen esetben sem indokolják, hogy itt egyértelműen kultikus tárgyakra van szó. Hasonlóképpen elvethető az a magyarázat is, hogy „idol-jellegű”, antropomorf ábrázolások lennének (összefoglalóan ld. TRNKA 1982, 65).

Cornaggia Castiglioni a szimbolikus jelek alapján rontás ellen védő jelentést tartalmat tulajdonít e leleteknek (talizmán), iráni-mezopotámiai eredettel (CORNAGGIA CASTIGLIONI 1976, 138).

Bándi Gábor mediterrán előképekkel rendelkező pecsétlőt lát e tárgyakban, amelyek mintázata azon borostyán darabok megjelölésére szolgált, amelyek az Európán átvezető borostyánkereskedelemmel hozhatók összefüggésbe (BÁNDI 1974, 251). Bándi vélekedése már csak azért is óvatosan kezelendő, mert a balti borostyán kitermelésének és elterjedésének módja, helyszíne az őskorban megnyugtatóan még nem tisztázott (TRNKA 1982, 65).

Hányoznak a hitelt érdemlő régészeti bizonyítékok arra vonatkozóan is, hogy öntőformaként használták volna ezeket az agyagtárgyakat. Eltekintve attól, hogy a legtöbb esetben vízszintesen futó bevéséseknek nem mindig van kapcsolódási pontja az utólagosan be nyomott motívumokhoz, a sokszor domború felület is alkalmatlanná teszi a leleteket az öntőforma funkcióra. Elvethetjük ezt már csak azért is, mert több darabon inkrusztáció akadályozná az effajta hasznosítást (BÁNDI 1974, 241; PAULÍK 1980, Abb. 93; TRNKA 1982, 65).

A füzesabonyi és a Steinfurth-i, valamint a Windpassing-i leleteken megfigyelt átfúrások feltételezik a tárgyak gyakorlati alkalmazását, talán csüngőként való használatát (KNEIPP 1986, Abb. 1, Taf. 63;

KOVÁCS 1988, Abb. 6; TRNKA 1992, 617; KÖNINGER 1998, 431).

A kenyéridolok funkciójának különleges megközelítést találjuk J. Fogel és J. Langer munkájában, akik egy matematikai analízisen nyugvó sajátos jelentés tartalommal ruházták fel e leleteket (FOGEL-LANGER 1999, 112-113).

Sajnos a nagyrosvági tárgyak sem segítenek a probléma megoldásában, rendeltetésükre vonatkozóan semmilyen értékelhető adatunk nincs. Mivel nem objektumból, hanem mélyítésből kerültek elő, nem lehetetlen – különösen a törött példányok esetében –, hogy funkciójukat, netán szellemi tartalmukat veszített hulladékok.

Időrend

Nagyrosvági-Pap-domb a Füzesabony-kultúra bodrogszerdahelyi fázisának jelenleg egyetlen feltárt magyarországi települése. A rendkívül gazdag leletanyagban nagy számban fordulnak elő a jellegzetes bodrogszerdahelyi típusú talpgyűrűs edények, ugyanakkor megfigyeléseink szerint a klasszikus, kannelúrás díszű, spirálbütykös fazekas termékek egyfajta átalakuláson mennek át a kultúra életének a településen tapasztalható időszakában (KOÓS 2003, 301–327). A jellegzetes füzesabonyi díszítés sokkal inkább bekarcolt formában jelenik meg, a kerámia minősége, kivitele meg sem közelíti a közismerten kiváló füzesabonyi edényekét. Mindennek többféle magyarázata is lehet, a gyengébb nyersanyag, a nem megfelelő égetés, a mocsaras talaj pusztítása, az azonban biztos, hogy a nagyrosvági település kerámiaanyaga jól érzékelhetően eltér a klasszikus füzesabonyi kerámiától, mind díszítésében, mind formakincsét tekintve.²

A település kronológiájának megállapításához fontos támpontot nyújtanak a fémtárgyak.³ Ezek között a korszak ritkán előforduló, illetve az általánosan elterjedt és használt, közismert bronzeszközei, ékszerei egyaránt megtalálhatók. Az első csoportba tartoznak a tuskés-korongos fejű tűtöredékek, melyek viszonylag szűk időszakra korlátozódó, korhatározó szerepük miatt a korszak legfontosabb leletei (KOÓS 1996, Abb. 1. 1–2). Hasonlóképpen fontosak a félhold alakú, visszapödrött végű, tuskés középtaggal és függesztő füllel ellátott csüngők, melyeknek több öntőformája is napvilágra került a feltárás során (KOÓS 1996, Abb. 1. 3). Ez a tárgytypus az északkeleti régió kultúráinak vezető ékszerformája a koszideri időszakban.

A leletegyüttes lekerekített markolatú, középbordás, 3 nitszeges törje jellegzetes szűrőfegyvere a középső bronzkori kultúráknak. A hosszabb ideig

használatban lévő tárgytypus nagyméretű lunulákkal tűnik fel (KOÓS 1996, Abb. 1. 4). Nagyrovázgyról is ismerünk egy ilyen különleges, gazdagon díszített csüngőt, amely a kincslelet legszebb darabja (KOÓS 1988, 69–80; KOÓS 1996, Abb. 2). Ezek az ékítmények a koszideri fémművesség virágzásának idején, a Füzesabony/Ottomány-kultúrák késői időszakának termékeiként váltak ismertté.

A koszideri periódus raktárleleteiben jelentős számban fordulnak elő a nyitott, elvékonyodó végű, díszített karperecek, amelyek ebben az időszakban válnak gyakorivá (KOÓS 1996, Abb. 1. 7). A hajkarikaként meghatározott két tárgy ritka ékszere ennek a korszaknak, vidékünkön csak később terjednek el, a Piliny és Kyjatice-kultúrák idején (KOÓS 1996, Abb. 1, 5–6). A leletegyüttes bronzhuzaljai minden bizonnyal egy olyan karvédő spirál részei lehetnek, amelyek a koszideri depókból jól ismertek (KOÓS 1996, Abb. 1. 8–11). A kartekercs végéről hiányzó spirál miatt a típusba sorolás nem végezhető el.

A 2006. évi feltárás során felszíni gyűjtésből származó visszahajlított végű, ovális alakú tömör arany hajkarika viselete a magyarországi kora és középső bronzkorra korlátozódott (KOVÁCS 1999, 41, Abb. 13. 2). Régióinkban a tiszapalkonyai temető és a szerezsi aranykincs tartalmaz ilyen tárgyat, melyek továbbélése a koszideri időszakig nyomon követhető (KOVÁCS 1979, 72, 5. ábra 1, 9. ábra 1–4).

A nagyrovázgyi bronzlelet tárgyainak korábbi elemzésénél megállapítottuk, hogy azok a középső bronzkor végén, a Füzesabony-kultúra bodrogszerdahelyi fázisának idején használt leletek, a koszideri periódus jellegzetes tárgyai (BB1). Ennél pontosabb meghatározásra először a 2006. évben nyílt lehetőségünk, amikor a debreceni Atommagkutató Intézet munkatársai Svingor Éva vezetésével megvizsgálták a lelőhely faszénmintáit és csontanyagát. Mindössze a 127. objektumból kiemelt faszénminta volt arra alkalmas, hogy eredményt érjenek el, így jelenleg a következő kronológiai adatokkal rendelkezünk:⁴ 3215±40 BP és 1510–1440 BC. Jóllehet ez az egyetlen adat nem döntő jelentőségű, de a további vizsgálati eredmények megerősíthetik ezt a datálást és azt a véleményünket, hogy a Füzesabony-kultúra késői időszakának kiemelkedő fontosságú településéről van szó. Ezt igazolják a feltárás során előkerült különleges bronz- és aranytárgyak, fazekas termékek, s nem utolsósorban a bemutatott „kenyéridolok”. A hiteles lelőköri körülmények, a kísérő leletek és a kronológiai érvek alapján a tárgyalt leletcsoport korszakba és kultúrába sorolása tehát nem kétséges. Véleményünk szerint e tárgyak is az olyan különleges régészeti jelenségek, rejtélyes leletek körébe tartoznak, amelyeket a kutatók mindaddig eltérően magyaráznak, amíg a leletek rendeltetésére vonatkozóan újabb, egyértelmű bizonyítékokat nem találunk.

Jegyzetek

- 1 A rajzokat Homola Krisztina (Herman Ottó Múzeum, Miskolc) készítette.
- 2 A 2005–2007 között folyó ásatás leletanyaga jelenleg restaurálás alatt áll, ezért a kerámiaanyagra csak az eddig megjelent publikációk és az ásatási megfigyelések alapján hivatkozhatunk (KOÓS 1988, 4–5 kép; KOÓS 2003, 301–327).
- 3 A bronzkincs tárgyait korábban már részletesen feldolgoztuk, ezért itt most csak röviden ismertetjük azokat. (KOÓS 1988, 69–80; KOÓS 1996, 129–136).
- 4 A 2007. évben a településen feltárt kút jó állapotban megmaradt faszervezetéből is szállítottunk mintát Debrecenbe, ennek eredményéről azonban még nem tudunk beszámolni. A vizsgálatokért Svingor Évának és munkatársainak tartozom köszönettel.

IRODALOM

- BÁNDI 1974 BÁNDI, G., *Über den Ursprung und die historischen Beziehungen der Tonstempel der bronzezeitlichen Gruppen: Mađarovce und Polada*. PreAlp 10 (1974) 237–252.
- CORNAGGIA CASTIGLIONI 1976 CORNAGGIA CASTIGLIONI, O., *I „talismani a tavoletta” del bronzo Europeo. Egsegesi della problematica ed inventario dei reperti italiani*. Natura. Rivista di Scienze Naturali. Società Italiana di Scienze Naturali, Museo Civico di Storia Naturale di Milano 67/3–4 (1976) 135–170.
- FASANI 1970 FASANI, L., *Sul significato cronologico dei cosiddetti „oggetti enigmatici” dell'eta del bronzo dell'Italia settentrionale*. Memoire del Museo Civico di Storia Naturale di Verona 18 (1970) 91–112.

- FOGEL–LANGER 1999 FOGEL, J.–LANGER, J., *Europejskie „idole chlebkowate” z wczesnej epoki brazu. Próba nowej interpretacji treści metodami matematycznymi. – European „bread-like idols” from the Early Bronze Age. Attempt of the new interpretation of the idea by mathematical methods.* Folia Praehistorica Posnaniensa 9 (1999) 79–133.
- GATTRINGER–NEUGEBAUER 1982 GATTRINGER, A.–NEUGEBAUER, J. W., *Die Kremser Schnellstraße s 33. FÖ 21* (1982) 63–96.
- KÁROLYI 1998 KÁROLYI M., *Bronzkori kenyéridol Kenyeri községből. – Ein bronzezeitliches Brotlaibidol aus der Gemeinde Kenyeri.* Savaria-Pars Archaeologica 23/3 (1996–1997) 1998, 11–18.
- KNEIPP 1986 KNEIPP, J., *Ein bronzezeitliches „Brotlaibidol” aus der Wetterau.* AKorr 16/4 (1986) 407–411.
- KOÓS 1988 KOÓS J., *Bronzkori csüngő Nagyrozvágyról. – Bronzezeitliches Anhängsel von Nagyrozvágy.* HOMÉ 25–26 (1986–1987) 1988, 69–80.
- KOÓS 1996 KOÓS, J., *Bronzefunde aus der mittelbronzezeitlichen Siedlung von Nagyrozvágy.* In: Kovács, T. (Hrsg.), *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag.* Budapest 1996, 129–136.
- KOÓS 2003 KOÓS, J., *Über die Chronologie der Spätphase der Mittelbronzezeit (Füzesabony-Kultur) in Nordostungarn.* In: Kacsó, C. (Hrsg.), *Bronzezeitliche Kulturercheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten.* Baia Mare 2003, 301–327.
- KOVÁCS 1979 KOVÁCS T., *Középső bronzkori aranyleletek Északkelet-Magyarországról. – Mittelbronzezeitliche Goldfunde aus Nordost-Ungarn.* FolArch 30 (1979) 55–77.
- KOVÁCS 1988 KOVÁCS, T., *Die bronzezeitliche Siedlung von Süttő – eine kurze Übersicht.* SIA 36 (1988) 119–132.
- KOVÁCS 1999 KOVÁCS, T., *Bronzezeitliche Schmuckgegenstände, Waffen und Goldschätze.* In: T. Kovács, P. Raczky (Hrsg.), *Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum.* Budapest 1999.
- KÖNINGER 1998 KÖNINGER, J., *Gemusterte Tonobjekte aus der Ufersiedlung Bodman-Schachen I. – Zur Verbreitung und Chronologie der sogenannten „oggetti enigmatici”.* In: B. Fritsch, M. Maute, I. Matuschik, J. Müller, Cl. Wolf (Hrsg.), *Tradition und Innovation. Prähistorische Archäologie als historische Wissenschaft. Festschrift für Christian Strahm.* Internationale Archäologie – Studia Honoraria 3. Rahden/Westf. 1998, 429–468.
- MÜLLER 1982 MÜLLER, D. W., *Die späte Aunjetitzkultur des Saalgebietes im Spannungsfeld des Südosten Europas.* JMV 65 (1982) 107–127.
- PAULÍK 1980 PAULÍK, J., *Prähistorische Kunst in der Slowakei.* Bratislava 1980.
- PICCOLI–ZANINI 2005 PICCOLI, A.–ZANINI, A., *Italian Bronze Age impressed tablets. Proposals for a new analysis method and new acquisitions.* Actes du XIVeme Congres UISPP 2001. Liège 2005, 83–90.
- ŞANDOR-CHICIDEANU 2002 ŞANDOR-CHICIDEANU, M., *Neue Brotlaibidole aus Ton dem Becken der Unteren Donau.* European Archaeology – online Febr. 2002.
- TERŽAN–MIHOVILIĆ–HÄNSEL 1999 TERŽAN, B.–MIHOVILIĆ, K.–HÄNSEL, B., *Eine protourbane Siedlung der älteren Bronzezeit im Istrischen Karst.* PZ 74/2 (1999) 154–193.
- TOČÍK 1964 TOČÍK, A., *Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom.* ArchSlov Fontes 5. Nitra 1964.
- TOČÍK 1978 TOČÍK, A., *Nitriansky Hrádok-Zámeček (Bezirk Nové Zámky). Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce-Kultur.* Nitra 1978.
- TRNKA 1982 TRNKA, G., *„Brotlaibidole” in Österreich.* ArchA 66 (1982) 61–80.
- TRNKA 1992 TRNKA, G., *Neues zu den „Brotlaibidolen”.* In: Lippert, A. (Hrsg.), *Festschrift zum 50jährigen Bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold - Franzens Universität Innsbruck.* UPA 8. Bonn 1992, 615–622.

- TRNKA 2000 TRNKA, G., *Ein Brotlaibidolfund aus Obermamau in Niederösterreich*. Acta historica et museologica Universitatis Silesiana Opaviensis 5. Opava 2000, 89–94.
- TRNKA 2003 TRNKA, G., *Neue frühbronzezeitliche Brotlaibidolfunde in Ostösterreich*. In: Kacsó, C. (Hrsg.), *Bronzezeitliche Kulturercheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten*. Baia Mare 2003, 483–487.
- URBAN 1993 URBAN, T., *Studien zur mittleren Bronzezeit in Norditalien*. UPA 14. Bonn 1993.
- VLADÁR 1973 VLADÁR, J., *Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit*. SIA 21 (1973) 253–357.

BRONZEZEITLICHE “BROTLAIBIDOLE” AUS DER SIEDLUNG VON NAGYROZVÁGY

Auszug

Seit Jahrzehnten beschäftigt die Vorgeschichtsforscher die Frage jener eigenartigen Gegenstände, die in der Fachliteratur als “Brotlaibidole” bekannt wurden. Die seit mehreren Jahren in der Gemeinde Nagyrozvagy in Nordostungarn vorgenommenen Forschungen (2005–2007) haben bisher schon viele wichtige Informationen über die mittelbronzezeitliche Füzesabony-Kultur geliefert (KOÓS 1988, 69–80; KOÓS 1996, 129–136; KOÓS 2003, 301–327), und hier sollen die dortigen Brotlaibidole veröffentlicht werden. Aus Nagyrozvagy sind sechs Brotlaibidole bekannt: zwei aus Ton (Abb. 1.1, 6) und vier aus Stein (Abb. 1.2–5).

Die Ton- und Steingegenstände von Nagyrozvagy wurden bei der Freilegung einer mittelbronzezeitlichen Siedlung gefunden. Sie stammen zwar nicht aus Objekten, sondern aus der Vertiefung von Segmenten, können aber auf Grund der sonstigen Funde – ausschließlich der Füzesabony-Kultur – sicher zur Hinterlassenschaft dieser Kultur gerechnet werden.

Die Brotlaibidole aus Ton (Abb. 1.1, 6) reihen sich von der Form und ihrem Musterschatz her vollkommen in den den mitteleuropäischen Fundkreis ein, den die umgebenden slowakischen, rumänischen und österreichischen Funde charakterisieren. Ebenso sind sie auch mit den Brotlaibidolen von den übrigen ungarischen Fundorten fast völlig identisch (Kisterenye-Hárshegy, Süttő-Hosszúvölgy, Kenyeri: Abb. 3.1–3).

Gemessen an den Brotlaibidolen aus Ton ist die Zahl der aus Stein in der gesamten untersuchten Fundgruppe relativ gering (nach unseren heutigen Kenntnissen 9 St.), so dass auch deshalb die vier aus Stein gefertigten Exemplare von Nagyrozvagy recht bedeutend sind (Abb. 1.2–5).

Zur Zeitbestimmung der bronzezeitlichen Siedlung wurde auch eine Untersuchung des Holzkohle- und Knochenmaterials durchgeführt, als deren Ergebnis wir hinsichtlich der Chronologie der Siedlung die Angaben 3215±40 BP und 1510–1440 BC besitzen. Zwar ist diese einzige Angabe nicht von entscheidender Bedeutung, doch kann die weitere Untersuchung der aus dem Siedlungsbrunnen stammenden Holzüberreste diese Datierung und unsere Ansicht bestätigen, dass es sich um eine herausragend wichtige Siedlung der Spätperiode der Füzesabony-Kultur handelt. Das beweisen die bei der Freilegung gefundenen besonderen Bronze- und Goldgegenstände, Töpfererzeugnisse und nicht zuletzt die vorgestellten “Brotlaibidole”. Unserer Ansicht nach gehören auch diese Gegenstände zu dem Kreis solcher besonderen archäologischen Erscheinungen und rätselhaften Fundstücke, die die Forscher so lange unterschiedlich erklären und deuten, bis sich neue eindeutige Beweise hinsichtlich der Funktion dieser Fundstücke finden.

